

ZICHY ANTAL BESZÉDE

A FŐRENDIHÁZ ÁPRILIS 8-IKI ÜLÉSÉBEN AZ 1897-DIK ÉVI KÖZOKTATÁSÜGYI
BUDGET TÁRGYALÁSÁKOR.

(Javított kiadás.)*

Közigazgatásunknak, ha nem csalódom, egyetlenegy ága sincs, tán épen a sok hozzászólók jóindulatánál fogva, annyira megbolygatva, mint országgyűléseink régóta kedvencz, becézett, sokszor kritika nélkül becézett, de mégis mostoha gyermeke: a közoktatásügyi budget. Ha ezen nem-avatott jó indultuak sorában én is Goethe szavát követve több világosság után epedek és e tárgy körül némi kételyeket, esetleg aggályokat is nyilvánítok, úgy remélem, nem fogják azt rossz néven venni sem a közoktatásügy jelenlegi kezelője, sem pedig a méltóságos főrendiház.

Nem fogok azok sorába állni, a kik sarkalni akarják a miniszter urat egy harmadik, egy negyedik egyetem felállítására, sőt ha ő nagyméltósága azt fogja mondani, hogy nem tartja most időszerűnek ezt a kérdést s egyelőre leveszi a napirendről, előre is kijelentem, hogy belenyugszom. Nem is akarom az ezen nemes pályadíjért versenyző nagy városainknak, mint pl. Pozsony, Szeged, Kassának vagy bármelyiknek chance-ait emelni, vagy lejobb szállítani; hanem van egy újabb eszme, mely az irodalom terén nem régen felmerült és ez a határozatlan számmal nem egy, hanem számos városaiban hazánknak szétszórtan felállítandó kis egyetemeknek felállítása, melyek egyrészt az igazi tudósoknak (kik nem akarnak mindjárt miniszterek lenni) mintegy termelő melegágyai, másrészt a tudományak, világosságunk országserzte terjesztői lennének.

Ez az eszme bizonyára tudomására van ő excellentiájának. A mennyiben nem célozná a létező akadémiáknak összészusgorítását, hanem inkább azoknak emelését, esetleg bizonyos értelemben némi kiegészítését, azt hiszem, hogy megszívlelni is érdemes volna. Én azonban részemről bátor leszek mindezen javaslatok ellenében is egyéninézetemet kockáztatni, a mely a dolog ritkasága miatt vagy rég nem emlegetett volta miatt talán nagyon is idegennek és különczködőnek fog tekintetni.

Sokan hangoztatták újabban közoktatásunknak — beleértve népiskoláinkat is — államosítását; mások csakis költség hiánya miatt elle-

* Az idő rövidege miatt nem javíthattam ki a gyorsírói jegyzeteket, miért is a beszéd, a sajtóhibákat is még hozzávéve, nagyon kuszált, részben érthetetlen alakban került a hirlapokba. Az ügy iránt érdeklődők tün figyelembe fogják venni e helyreigazított szöveget.

nezték azt, holott szerintem igen sok fontos okok is harcolnak ellene. Azonban a mi a közoktatásügy betetőzését, az egyetemet illeti, én részemről megvallom, hogy a mint más téren nem vagyok barátja a központosításnak, sőt némely téren elvi ellensége is vagyok, de ezen az egy téren, összes közoktatásunknak értem csakis tetőpontját, az egyetem tekintetében merev centralistának vallom magam. Magyarországnak szerintem csak egy egyetemre van szüksége, a mely legyen igazi nemzeti intézet. Ennek kiegészítő organikus részeit képeznék az egyes facultások, melyek vidékenként a szükséghez képest lennének mintegy expositurák, felállítandók. Igaz, napoleoni eszme; hagyján: de nemzetalkotó, nemzet-fentartó eszme és a melynek következetes keresztülvitele, kapcsolatban más intézményekkel is, ezer éves Magyarországnak egy újabb millenniumra biztosít kilátást.

Igaz, hogy ez összefügg egy másik vezérelvvel, a melynek fájdalom, csak nem rég illetékes és magas helyről nemcsak megtagadását, hanem rideg visszautasítását is kellett hallanom, melyet ma a mai napnak, hogy úgy mondjam, nagy szónoka, Samassa egri érsek ő excja is, újra hangoztatott, sőt az ezzel ellenkező nézetet talán kissé kemény kifejezéssel «bünösnek» hallottam tőle bélyegeztetni. Én ezt a bünösséget, illetőleg bűnrészséget tiszta lelkiismerettel magamra vállalom és ez: a sokak által, szerintem alaptalanul annyira rettegett, mások által, talán egy kisebb, de felvilágosodottabb rész által viszont melegen felkarolt eszme, t. i. az *állam és egyház* egymástól való elválasztásának termékeny eszméje.

Sajnálom a visszautasítást, melyben az részesült, mely mindinkább a jövő kor eszményei sorába látszik ezen pedig nem is olyan új elméletet utasítani. Hiszen 50 év előtt a pozsonyi diáétán felállott egy igazán apostoli lelkű főpap és a rendek táblájánál tolmácsolta ezt az elvet, az állam és egyház hatás- és hatalomkörének teljes szétválasztását. Mindegyik a maga útján menjen, egyik a másikat segítve, kiegészítve a hol kell, de egyik a másikat soha ne akadályozza. A győri káptalan követe, *Vurda* kanonok volt az; akkor meglehetősen megkövezték s úgy látom, hogy ma is, ha újra feltámadna köztünk, megint megköveznék.

Pedig csakis ez az elv, melyet ne méltóztassanak mindjárt a válástalanság vádjával sujtani és előre is depopularizálni, ez rejti magában az örök békét, az összeütközéseknek majdnem lehetetlenségét, az igazi keresztény szeretetet és az igazi haladást; míg ellenkezőleg annak tekintetbe nem vétele, egymással összezavarása, a történelem tanúsága szerint, a legszomorúbb eseményekre, a véres összeütközésekre, száz évekig tartótt háborúkra való okot foglalt magában és valóban óvó intésül szolgálhatna nekünk.

A mai ülésben is és pedig mindjárt egy következő szám alatt, fel fog szólalni a t. klérusnak egy általam mélyen t. tagja; valahányszor ez a budget tárgyalatik és az egyetem czíme szóba jön, mindig ugyanazt a jelenetet látjuk; feláll egy igen t. főpap és előadja tiltakozását bizonyos alapoknak ide- vagy odatartozása iránt; erre viszont feláll a közoktatásügyi miniszter úr és meghallgatjuk annak is stereotyp válaszát és ez így évenként ismétlődik. Legyen egyszer kimondva és életbe léptetve, hogy mi az államé és mi az egyházé, akkor, ha ennek a kedélyes párbeszédnek itt nem leszünk is élvezői, de viszont biztosan merem jósolni, hogy egyuttal temérdek más kellemetlenségtől is fel leszünk mentve.

De kissé hosszúra nyúló beszédemnek ezen első részével végzek, csak még két ide vágó kérdést vagyok bátor felhozni. Az egyik az, hogy mikor lesz meg az a katolikus autonomia? a másik az, hogy gondol-e a mélyen t. kultuszminiszter úr egyetemi törvénynek statuálására?

A mi az elsőt illeti, nézetemet véka alá nem rejtem s előre is kimondom, hogy az autonómiát csak úgy óhajtom, ha az ország legnagyobb hitfelekezetének igazi önkormányzatot ad, ha létesíti azt, a mit elvégre is csak ezen ismeretes jelisével szoktak kifejezni: szabad egyház szabad államban.

A mi a másik kérdést illeti, méltóztassék nekem megengedni, hogy régi emlékeimből valamint idézhessek. Az alkotmányos aera újabb megnyíltakor (nem is olyan nagyon régen volt) az akkori közoktatási minisztériumnak halhatatlan nevű főnöke, Eötvös József báró, nagyon sokat törte a fejét azon, hogy az egyetembe az ősrégi katolikus theologia mellett a korszellem, a jogegyenlőség értelmében hogyan illeszse be az akatholikus theológiákat. Én akkor ifjú észszel azt feleltem neki: nem hogy azon törje a fejét, mikép szerezzen még több theológiát az egyetemre, hanem inkább azon legyen, hogy ettől az egytől is megszabaduljon. Én azt hiszem, ha következetesen megmaradunk és nem irtózunk attól az elvtől, hogy az állam hatásköre az egyház hatáskörétől elválasztassék, úgy előre is megoldottnak tekinthetjük azt a kérdést, hogy a jövő kor egyeteméből a theologiai facultás egyáltalában el fog esni és vissza fog adadni annak, a kihez tartozik: az egyháznak. Akkor a szabadelvű Eötvös báró ezen tanácsomon — megvallom — egy kicsit elszörnyűködött s a klérusnak az ő, illetőleg az állam hatalma és befolyása alatt való megtartása mellett oly okokat hozott fel, melyeket nem tartok czélszerűnek itt most ismételni. Ha én manapság vén napjaimban megmaradtam akkor, ifjú észszel nyilvánított nézetem mellett, merem állítani, hogy ha egy ember élne, a ki nincs közöttünk, de kinek nevét és elveit igen sokszor fogjuk még emlegetni: Deák Ferencz — az most nyilvánított nézetemnek helyeslést intene.

Áttérek most már engedelmeikkel a középiskolákra. Én voltam egyike azoknak, talán az első, a ki a közoktatásnak úgynevezett bifurcatióját megtámadtam és a ki, hivatkozhatom az akkori naplókra, egy valóságos attentatumnak neveztem és tartom ma is a józan ész ellen, hogy azt az iskolás gyermeket, a ki az elemi 4-dik osztályból kikerült, mindjárt elszánjuk valamely életpályára, legyen reál- vagy humanista, tertium non datur. Ennek ellenében akkor is indítványoztam a középiskola alsóbb osztályainak egységesítését, általánosítását. S az eszme akkor illetékes körökben appetiáltatott. De mi lett belőle az életbeléptetéskor? (Ha rosszul vagyok értesülve, a helyreigazítást köszönettel fogom venni.) A bifurcatio helyett lett egy még sokkal barbárabb trifurcatio. Megtartották az egyiket, meg a másikat s próbát tettek valami harmadik közvetítővel. Majdnem ugyanaz az eset történt, mikor éntöbb jó barátommal elvileg az meghasonlva, a görög nyelv kötelező volta ellen szavaztam és erős meggyőződéssel szavaznék ezentúl is mindig. Ebben valami kísérlet, vagy inkább egy tapogatózás történt, mely szerencsésnek nem nevezhető, mert a görög nyelvet olyanokkal pótolták, a kik a célznak sehogy sem feleltek meg. Ellenben egy nagy hézaga van középoktatásunknak s ez az idegen nyelveknek merő elhanyagolása — értve nem a nyugati cultur-nyelveket — hanem az országban divó idegen nemzetiségek nyelveit. Ha azt akarjuk, hogy a nemzetiségek minket megértsenek és megszeressenek, viszont nekünk is értenünk és szeretnünk kell őket. Ezt kivált azoknak bátorkodom figyelmökbe ajánlani, a kik a közelben levő közigazgatási reform áldásaival kecsegtetnek vagy rémitgetnek bennünket.

Még egy baj van középoktatásunkban, melyet e sorban nem hagyhatok érintetlen, s ez a polgári iskola ellen tanúsított bizonyos ellen-szenv. A polgári iskola Csengeri alkotása volt és Eötvös is igen kedvetlenül fogadta. De ellenzői ignorálják egyik páratlan előnyét, elasticitását: hogy némi módosítással minden körülményhez és helyi viszonyokhoz alkalmazható. Különben legharagosabb ellenzői is elismerik, hogy a polgári leányiskola bevált, hogy az hézagot pótol és sok részben feleslegessé tette a felső leányiskolákat.

A nőnevelésről szólva, megvallom egész őszinteséggel, el nem hallgathatom aggályaimat és azoknak figyelembevételét, illetőleg elosztását fognám kérni. Ez az a legújabb felmerült új irány, a melyet másképp nem nevezhetek, mint nőemancipationak, ha különben ennek a szónak értelme volna, főleg nálunk magyaroknál, hol legalább a régi időkben az özvegyasszonyoknak is szavazati joguk volt (Egy hang: Nem mindig!), nem mindig, de többnyire a vármegyei életben. Én annak nem vagyok ellensége, hogy a nőknek kereseti forrást nyissunk, bár ez magában véve nem valami nagyon szép, nem igen eszményi dolog; hogy

az ő tehetségüknek értékesítésére is tért nyissunk, az magában véve nem volna káros, eltiltani őket a komolyabb tudományos pályáktól, azt hiszem, hibás felfogás volna. De viszont megvallom, hibáznánk akkor, hogyha őket nekibátorítanók és mintegy arra utalnók, hogy egész hévvel, lelkesedéssel rohanjanak a kenyérkereseti pályáknak, a melyeket ma, miként Samassa ő excellentiája is felemlíteni és mellékesen megérinteni méltóztatott, annyira előzönlének. Ez a hatásköröknek felelőseleése volna, melyre, ha a nőknek jogát bizonyos mértékig kétségbe nem vonnám is, de bátorítani őket bizonyos mértéken túl, azt hiszem, nagyon veszedelmes elv volna; először a természet rendének felforgatását az istenadta külön hivatásoknak megtagadását foglalja magában, másodsor megátadása a családi életnek és megátadása a házi tűzhelynek. E kettő pedig sokkal fontosabb előttem, mint sok más, mert ennek további következményei és a következmények következményei — ki merem mondani — veszélyesekké válhatnak a társadalomra a közvetlen még az ország jövőjére is. Vegyének el a nőtől a nőiességet és el fogjátok venni a férfitől a férfiaságot. Annak az érvnek ellenében, hogy lám, milyen szép az, ha az asszony pénzt keres (mintha nem volna elég kapzsi ügy is ez a mai nemzedék, még az asszony is adja rá magát, hogy pénzt keressen, pénzt hozzon a háztartásba), hogy ime, nincsen terhére az ő kedves férjének, a ki különben gondoskodnék róla; én ennek ellenében csak utalok azon nagy számban jelentkező művelt proletárookra, a kik kocognak az ajtókon és mindenáron hivatalt, bármi csekély hivatalt kunyorálnak, kérnek, követelnek, csak hogy valamiből megélhesse- nek, a kik elvégre kenyér nélkül maradnak, mert a kenyérkeresetben oly hatalmas riválisai támadnak a gyengéd gyengébb női nembem!

Még engedelmet kérek, de okvetlenül meg kell említenem a népnevelés reformjának ügyét is. Sokan hangoztatják és én régóta hallom ott is a revisiónak szükségét. Megvallom, hogy habár egykor mint képviselő, magam is résztvettem az 1868 : XXXVIII. törvény alkotásában, én magam sem voltam az utolsó. a ki ezen törvénynek revisióját megpendítettem, mert különösen a törvénynek a tanítók sorsának biztosításáról szóló fejezete a gyakorlatban szűkkeblű magyarázatot nyert, úgy hogy annak jótékonyaságából úgyszólván az egész tanítótság ki volt zárva, a mennyiben csak a községi és az állami iskolák tanítói részesültek jótékonyaságában, a többieket magukra hagyták. (Ez volt, úgy hiszem túlmagas ára a törvényjavaslat elfogadtatásának a főrendiházban.) Ezen hiányon azóta már segítve van, de mégis hangoztatni hallom a revisio szükségességét. Lehetetlen tehát, hogy rá ne utaljak azokra a nagy és szép elvekre, melyek ott lefektetve vannak. Ilyen a népnevelés kötelező volta, ilyen a közönség részvétele, áldozatkészségének ápolása, buzdítása, a közös iskola felállítása a hol kell, az állami segély kilátásba helyezése ott,

a hol arra szükség van; szóval oly szép dolgok vannak e törvényben, a melyeket valóban kár volna vigyázatlanul a mosdóvizzel együtt kiönteni. Én tehát a népiskolai törvény revisiójának csakis fentartással vagyok barátja. Tudom, hogy sok részében lehetnek hibák, hézagok: hisz minden emberi alkotás tökéletlen.

A régi egyetem téren a hányszor arra járok, ott látom, de ma szomorú emlékét, azaz látok ott egy pusztá házhelyet. Ezt látva a korábbi közoktatásügyi kormányzat vezetőinek — nem a jelent értem, a kitől többet várok — ingadozása, hogy ne mondjam gondatlansága felett valóban elszomorodom. Az én időmben az volt a szokás, hogy a régi hajlékot addig nem bontották el, míg egy újabb, jobb, kényelmesebbnek nem csak tervével, hanem eszközeivel is teljesen tisztába nem voltak. Most mi lesz e helyen? Fog-e az ott fölépülni? Miképp fog épülni? Ezt én nem tudom; de a közoktatásügyi miniszter úr bizonyosan tudja. (*Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter: Benne van a törvényben!) *Zichy* Antal: Remélem, hogy ezen megjegyzéseimet és némi figyelmeztető szavaimat a t. miniszter úr inkább szerény interpellationnak veszi és a mennyiben az ügy iránt velem együtt tán mások is érdeklődnek, jóakaratu felszólalásomat magas figyelmére is fogja méltatni.

A KÉPZŐINTÉZETI TANTERVJAVASLAT.

Midőn Eötvös Loránt b. az orsz. *Közoktatási Tanács*nak, mint nem törvényen alapuló intézménynek működését beszüntette, a közvélemény feszült figyelemmel várta, hogy miként fogja ez intézménynek szerepét egy részről a közoktatásügyi minisztériumnak szakszerű szervezése, másrészt a tanügyi egyesületeknek célszerű rendezése s a közvélemény kialakításába való bevonása által pótolni. Sikerült volna-e ez nekie, ha ideje lett volna eszméi megvalósítására: nem tudhatjuk. A *Tanács* halottaiból feltámadott, s új szervezettel megkezdette működését. A közönség azon része, (melyre Eötvös L. báró is támaszkodott) mely a *Tanács*ban a szervezető szerepét vivő eszközt látta, s mely a szervezető helyett jó írók kívánt, várakozó állást foglalt el; várja, ha vajjon az új szervezet megóvja-e a *Tanács* tagjait attól, hogy eszméiket érdekeiknek hozzák áldozatul.

A *Tanács* állandó bizottsága az egész vonalon a tantervek revisióját vette munkába. Hova-tovább kitűnik azonban, hogy a tantervek revisiója nem a kellő eszköz a meglevő bajok orvoslására.

A népiskolai tanterv revisiójára ugyan már eljött az idő teljessége. Egy részről bizonyos, hogy egy tanterv, mely idestova harmincz éve